

Сучасний стан та перспективи розвитку «темного» туризму в Україні

Кулагіна А. І., Аріон О. В.

<https://doi.org/10.17721/2786-4561.2022.2.2-6/13>

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Вступ. Туристів завжди цікавили місця та пам'ятки, пов'язані зі смертю, різноманітними трагедіями, містичними історіями, антропогенними катастрофами. Такий вид туризму називається «темним» і має величезну популярність у наш час. В цілому, ця тема мало вивчена в Україні, у порівнянні з іншими видами туризму. Але, історія України переповнена різними трагічними подіями, які залишили по собі достатню кількість об'єктів для розвитку даного виду туризму і, на жаль, зараз ми також є свідками трагічних подій внаслідок російського вторгнення. В майбутньому багато міст (Буча, Ірпінь, Ворзель, Гостомель, Ізюм, Чернігів, Харків, Маріуполь, міста Донецької та Луганської областей та багато інших) та окремих об'єктів можуть стати новими центрами розвитку «темного» туризму. Отже, *метою* дослідження є аналіз сутності «темного» туризму, видів, ресурсів та перспектив розвитку «темного» туризму в Україні. *Об'єктом дослідження* є територія України. *Предмет дослідження* – витоки «темного» туризму та умови його розвитку на території нашої держави. **Матеріали та методи досліджень.** Дослідження ґрунтується на використанні загальнонаукових та спеціальних методів: аналізу та синтезу інформації, методу порівняння, узагальнення та систематизації, методу типології та SWOT-аналізу. Матеріалами для дослідження стали відкриті інформаційні джерела, наукові публікації та матеріали власних спостережень. Загальні аспекти розвитку темного туризму висвітлюються в окремих публікаціях, але це досить фрагментовані дослідження. Зокрема, теоретико-методологічною основою дослідження стали роботи: Т. Заставецького, щодо основних категорій «темного» туризму [1], А. Романової, щодо визначення концепцій розвитку темного туризму [2] та С. Мирного, щодо перспектив розвитку чорнобильського туризму. Наукові дослідження у зоні відчуження здійснюються переважно працівниками установ, підпорядкованих Державному агентству України з управління зоною відчуження та організаціями, що залучаються до роботи адміністрацією Чорнобильської АЕС [3].

Виклад основного матеріалу. «Темний» туризм (англ. dark tourism) - туризм, суттєвою ознакою якого є відвідування місць, які в минулому були пов'язані з певною трагедією, лихом, смертю, а також з різною містикою; поєднує в собі елементи екстремального туризму. В літературі зустрічаються й такі назви «темного» туризму як: похмурий туризм, танатотуризм, скорботний та чорний туризм. Термін «темний» туризм, вперше з'явився в журналі "International Journal of Heritage Studies" в 1996 році, його використали дослідники з Каледонського університету (Глазго, Велика Британія) Дж. Леннон і М. Фолі. Пізніше авторами була видана монографія «Dark Tourism: The Attraction of Death and Disaster» (2001), після виходу якої поняття «темний» туризм набуло значного поширення. «Темний» туризм є симбіозом пізнавального, екстремального та пригодницького туризму; тісно пов'язаний з культурною спадщиною країни. Чим більш насичену історію має країна, тим більше можливостей для розвитку «темного» туризму. Щодо класифікації темного туризму, то варто звернути увагу на роботу Філіпа Стоуна (США) [4], який розробив типологію в залежності від рівня «темноти». Саме ця система (спектр темного туризму) дає нам змогу зрозуміти чи підходить даний об'єкт для використання в «темному» туризмі. Автор виділяє різні місця «темного» туризму: від найтемнішого – найбільш екстремальні туристичні заходи, до найсвітлішого – місця, що мають більш комерційний характер (основна мета - розважати

туристів). Серед інших класифікації найбільш вживаним є варіант, де основними різновидами «темного» туризму є: туризм катастроф; містичний туризм; некропольний туризм (по кладовищах); туризм «смерті». Спорідненим типом є мілітарі-туризм, метою якого є подорож до місця, пов'язаного з воєнними діями. Відмінність між «мілітарі» та «темним» туризмом полягає в тому, що в основі першого є відвідування місць активних бойових дій. Проте, якщо воєнні дії в межах території припиняються та залишають після себе чимало пам'яток, місцевість може бути використана для розвитку «темного» туризму. Розвиток «темного» туризму неминуче слідує за повоєнною ситуацією. Так, впродовж 1992-1995 рр, коли столиця Боснії і Герцеговини була у сербській облозі, фотографії міста і жителів постійно публікували світові медіа. Після припинення війни до столиці – Сараєва почали активно приїздити туристи, які мали бажання особисто побачити міст Врбанья, який місцеві жителі називають мостом Ольги та Суади і мостом Бошко і Адміри. Досить важливим є визначення мотивації туриста. Як правило, основними причинами захоплення туристів «темними» об'єктами є:

1. Отримання незабутніх вражень. Це один з найважливіших мотивів, адже сутність «темного» туризму і полягає в тому, щоб викликати у людей певні почуття. Не завжди йдеться про страх, це може бути й відчуття захоплення, спокою або вдячності.
2. Новизна. Всі люди час від часу відчують нудьгу та шукають заняття, які були б для них цікаві, і нерідко вибір падає саме на «темний» туризм. Серед сучасних туристів трапляються такі, яким вже не цікаві «класичні» тури, їх цікавлять нові, раніше не звідані почуття.
3. Історія, патріотизм. Люди цікавляться історією з давніх-давен, нам завжди було цікаво дослідити історію минулих поколінь, тому щороку тисячі туристів відвідують гробниці, кладовища, склепи; найчастіше ті, які внесені до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.
4. Цікавість. Коли з'являються нові варіанти відпочинку, про які раніше турист не чув, з великою мірою ймовірності його це зацікавить.
5. Розвиток мережі Інтернет. Саме там людина отримує більшу частину інформації: новини про важливі політичні події у світі, про катастрофи, смерть. Звичайно, після перегляду подібних публікацій з'являється бажання побувати у тому самому місці, де це відбулося. «Темний» туризм, як і інші види туризму, має свої характерні особливості. Не кожна людина мріє відвідати місце якоїсь трагічної події або поїхати у відпустку з метою відвідати старовинне кладовище чи будинок з химерами, замість подорожі на море або гірськолижний курорт.

Отже, даний вид туризму підходить для обмеженого кола людей, які мають специфічні вподобання. По-друге, не завжди туристи можуть задовольнити свої потреби у країні постійного проживання: досить часто деякі заходи «темного» туризму є забороненими і туристу необхідно відвідувати іншу країну. Україна має надзвичайно насичену історію, яка залишила по собі величезну кількість об'єктів, які можуть бути цікавими для поціновувачів «темного» туризму. Один з найвідоміших – Чорнобильська зона відчуження. У людей завжди було бажання відвідати місце найбільшої антропогенної катастрофи ХХ ст., проте починаючи з 90-х років більшість поїздок були нелегальними. Особливо велика кількість нелегальних туристів з'явилася у 2007-2009 роках після виходу комп'ютерної гри «S.T.A.L.K.E.R.». Першим державним органом, який зайнявся організацією офіційних подорожей в зону відчуження було «Чорнобильінтерінформ» (1995 р.). Згодом у 2014 році було створене Державне агентство України з управління зоною відчуження (ДАЗВ). Зараз найбільшим підприємством з організації екскурсій є туроператор «ЧОРНОБИЛЬ ТУР». На сьогодні Чорнобиль є одним з найпопулярніших місць в Україні, які відвідують іноземці. Інтерес до цієї трагедії тільки виріс після виходу американо-британського серіалу «Чорнобиль» (2019). За даними Центру організаційно-технічного і інформаційного забезпечення управління зоною відчуження (ДП «ЦОТІЗ»), яке займається забезпеченням на території зони відчуження прийому та інформаційного супроводу відвідувачів, що прибувають з пізнавальною метою, у 2021 році зону відчуження відвідало 73086 осіб (рис. 1).



Рис. 1. Динаміка кількості відвідувачів Зони відчуження 2017-2021 рр. [за відкритими даними центру інформаційного забезпечення управління зоною відчуження]

Цікавим є те, що з них 39172 особи – українці, це й не дивно, адже кожен українець з дитинства знає про Чорнобильську трагедію, і досягаючи 18-річного віку з цікавістю відвідує це місце. Вражаючим є і кількість іноземців – майже 34 тис. осіб. За даними ДП «СОЦІЗ», більшість з них громадяни Польщі, США та Німеччини. Окрім цього, Україна має ресурси для розвитку танатотуризму, зокрема найбільш відомими об'єктами є: Бабин Яр, Меморіальний музей тоталітарних режимів та Національний музей-меморіал жертв окупаційних режимів «Тюрма на Лонцького». Наявні ресурси і для розвитку некропольного туризму. Найбільш відомими об'єктами є Байкове та Личаківське кладовища. Варто також згадати відомі в Україні місця для розвитку *містичного* туризму: Золочівський, Підгорецький, Олеський замки (Львівська обл.), Соминське озеро (Волинська обл.), замок Паланок (м. Мукачеве), гора Жеваха (Одеська обл.), Кам'яна могила (Запорізька обл.), Кременецький замок (Тернопільська обл.), Антонієві печери Троїцько-Іллінського монастиря (Чернігівська обл.) та ін. Для дослідження стану і перспектив розвитку «темного» туризму було здійснено **SWOT-аналіз** (Табл. 1).

Таблиця 1. Карта SWOT-аналізу «темного» туризму в Україні [виконано автором]

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>Давня унікальна історична та культурна спадщина; Велика кількість об'єктів придатних для розвитку «темного» туризму; Наявність ресурсів для розвитку туризму катастроф, некропольного, містичного та танатотуризму); Значна зацікавленість даною темою, особливо серед туристів з інших країн; Невисока ціна на проживання та харчування для іноземних туристів; Високий транспортний потенціал;</p>	<p>Вища собівартість, додаткові витрати на те, щоб дістатися до місць, де відсутня розвинена транспортна інфраструктура; Недостатня поінформованість про даний вид туризму; Обмежений вибір турів; Зосередженість об'єктів та пам'яток у Львові та Києві, хоча поодинокі об'єкти зустрічаються практично в усіх областях. Обмежене державне фінансування туризму в цілому; Недостатня кількість наукових публікацій на дану тему; Підходить для обмеженого кола людей, які мають специфічні вподобання</p>

Продовження таблиці 1.

Можливості	Загрози
Проведення рекламно-інформаційної роботи; Розвиток туристичної інфраструктури; Велике охоплення та сфера діяльності не розрекламованого виду туризму; Формування нових туристичних продуктів; Поява нових місць та об'єктів для розвитку «темного» туризму; Створення інтерактивної карти «темного» туризму України; Покращення інфраструктури поблизу розташування «темних» об'єктів; Дослідження світового досвіду організації «темного» туризму.	Загальна відсутність сприятливого інвестиційного клімату в Україні; Пошкодження або знищення пам'яток через відвідування туристами; Перевантаження популярних місць; Неетичність проведення екскурсій даної тематики; Замки розглядають як ресурс пізнавального туризму і не пов'язують їх містичність з «темним» туризмом; Загроза збереженню пам'яток внаслідок вторгнення рф; Фінансово-економічна криза. Демографічна катастрофа.

Висновки. «Темний» туризм можна вважати однією з провідних галузей туризму, який з кожним роком набирає все більшої популярності. Зі зміною людських вподобань і новими тенденціями «темний туризм», надає клієнтам нові та унікальні враження. Основними причинами, які спонукають туристів до подорожей «темними» місцями, це бажання отримати нові враження; ознайомитися з історією своєї або будь-якої іншої країни; патріотизм; авантюризм; пам'ять. В цілому, серед українських вчених «темний» туризм залишається мало вивченою сферою. Водночас, зрозуміло що Україна має високий ресурсний потенціал для розвитку цього виду туризму і ми спостерігаємо збільшення туристичних потоків для відвідування об'єктів «темного» туризму, що було підтверджено виконаним SWOT-аналізом. Проте, не зважаючи на позитивні передумови, залишається низка проблем, які гальмують його розвиток, проте можуть бути усунені в майбутньому за державної підтримки. В перспективі сектор «темного» туризму може сприяти відновленню зруйнованих територій, продаючи специфічний турпродукт прихильникам з інших країн. Отже, дослідження попиту, аналіз настроїв та аналіз ризиків щодо розвитку туризму є життєво важливими, щоб допомогти відновленню економіки України та визначення ролі туризму в цьому процесі, після припинення бойових дій.

Список використаних джерел.

- Заставецький Т.Б. «Похмурий туризм» як відображення трагічних подій в історії та культурі народів // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія. Вип. 1 (29). С. 101-107
- Романова А.А. Види туризму та їх класифікація у контексті сучасних тенденцій розвитку туризму. Економіка та управління національним господарством. 2017. №4(65). С. 13- 19
- Центр організаційно-технічного і інформаційного забезпечення управління зоною відчуження. URL: <https://cutt.ly/EH9tviR>
- Stone Ph.(2006) A Dark Tourism Spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. URL: http://clock.uclan.ac.uk/27720/1/27720%20fulltext_stamped.pdf